

АНЫЛҒА ХАРЫСТАБЫЛА

Бастатал алаастарган маһы нэрдннн булгуччу тохтоуохтаахпыт, Ол оннутар Туолума сийиттэн эрэ ноһудланнахтах, Итинн сэргэ отгук агын көрүнэрин кэллинник кылларан, маһы аттууну биллэрдик аччалтаахтыгына сатаран, Амма өрүс угуор «Куолюма» завезеник бөлөбүүмньэтэ оһондуллан бытаргына.

— Бийыл саас үгэс курдук ырааһырдым. Ыйа (өссө икки ый устата) биллэрдилибитэ эрэри, тыаһа-ууһа суох ааһан хаалла. Ама, оннук ырааһырбыһымт буолуо дуо диири эмиз тобо эрэ көсүбүт. Аны Чурапчы күөлэ харытаһар зонанан биллэррилэн, өссө Президент М. Николаев Ыйааһынан бигэрэммитэ эрэри, бийыл сааһы быһа (аидыны) бултааһын кө

— Муус устар ыйга, хаар уулдан эрдэринэ, Чурапчы күөлүн атабар бээр ДЭС аттытар биир сирга үөл-көйүүр бөбө мустубутун онно үлэтир дьон биллэрбиттара. Итилэр уу, күөл фаунатын тилиһини бэрэстэбиттэллэрэ (ручейник дигиталата, уу оовуһа (паук-серебряник), хиронимидтар буолаалларып, онни үүнээһингэ буортута суохтарын почваһы, ууну анализтыыр лаборатория быһаарбыта. Оттон искусственин ардахтаһы кэминтэн саһарбыт оттоох-мастаах сиртэн проба ылан эмиз анализка ыыппыһыт, түмүгэ кэлэ илик.

Сэлэргэстэ В. НИКИФОРОВ

(От ыһын 28 күнүнээҥи түмүтүнэн)

Хааайыстыбалар, нэһилэктэр	Үлэһир күнн ахсаана	Ол нһигэр бары хааай,	Звено ахсаана	1995 с. оттоонун былаана (тонна)	Кэһини (тонна)	Ол нһигэр:	бары хааай нэһилэктэр
Коллективнай хааайыстыбалар:							
«Хадаар»	—	54	5	1040	200	200	—
«Чыппара»	—	45	4	1100	280	280	—
«Миһдабайы»	—	40	4	1600	100	100	—
Баайынай хааайыстыбалар, нэһилэктэр:							
Алабар	250	20	4	370	580	100	200
Бахсы	87	47	22	896	121	121	—
Болугур	350	50	4	1700	600	20	480
Болтоһо	315	75	15	1800	420	160	260
Кылааннаах	241	61	15	1200	130	100	30
Кытаанах	250	100	21	1800	150	100	50
Мэддэхсн	98	14	39	180	60	60	20
Мугудай	240	40	24	1700	350	100	250
Солоньон	180	60	8	2200	500	350	150
Сылан	460	280	62	3100	1300	1000	300
Төлөй	211	30	5	1140	120	20	100
Одьулун	250	111	25	2300	407	257	150
Надзар	210	15	5	820	450	50	200
Хатылы	240	90	14	1800	360	285	95
Хакыйах	20	20	1	300	50	50	—
Хайахсыт	250	90	17	1400	350	100	250
Хонтоҕо	390	100	30	2054	550	200	350
Чыһыр	148	75	9	1550	74	30	44
«Чурипчы» ВХА	1950	50	10	2650	1000	80	920
Улауу үрдүнэн:	6130	1437	334	33000	7592	3743	3649

Тың хатшайыстыбатын управленниста.

Итгэлэн бү эйгээ хийсэн байна 7592 тонн. От ка-
биндлан, сэлдлаады оттоолун графита 23 бырыһыан
толорудуна. Вааһынай хаһаайыстыбалара уонна нэ-
һилдээһинэ илэин-кэлиин түсүһүн араа-бараа оттуудлар.
Хаһаайыстыбалар бытарыһааннар, эвенолар ахсаанна-
ра биллэ эбдэллэнэ. Сиртэн-уоттан уонна үдэ хаа-
мыыгыттан көрөн, сорохтор итинн өссө элбэтэргэ

Оттоохун тэрээһинигэр өссө бири саатар то
хоостоох, булгуччулаах даҕаны. Ол эбэтэр, оттоохун
хаамытын баарынан көрдөрөн, оттуоттаан-учуо
таан иһэр нымаллыбат. Туох-ханнык ниннэ, улуус
таары статистика оҕоһунан (сиднэлэ ахсын) сроднайы
баарыи снэре суох бытаан. Агардаэ бу ниннэ
поддэлэа «Хадаар» табаарыстыба, 10 бааһынай ха
бааһыстыбаларын ассоциацията, 12 ниниллэстээ
дыаһалтатар оттоохун дааһаайдарын түһөрбөтилар.
Бу государственный дмисиллэтииянэи нэһинни та
һынан дьон үлэтин сыһаллаабат буолуу көстүүтэ.
Аны республика таһымыгар улуус оттоохуну саба
һыы иһик дьэи да турдаһтарына көсүтүл эбэт. Итин
ник минэстаэ баар тэрээһини, үлэлэммит үлэи
сотон таһаларыахха соп. Оттон редакци бүгүиүгү
бу оттоохун түмүгүн таһаарыахта тыа хаһаайысты
батын управлениетын сыраллаах үлэтинэн эрэ сити
һилиннэ.

УЛДБАА ХАРАЛЫ

ӨЛҮҮ ВШАТА

(СЭНЭН)

Тух ааттаах күнэ үүнээвэй? Бииртэй-биир дэг-нэмтн адала тураллар. Багаһаа киһи кирибэтэ. Бүтүн буоллаһына Василий Васильевич үс опера-цияны өгөрдө. Дээ тын ылан ординаторейкага ки-рэн тынны уунан сирэйни сууна. Бу киһи обо-ардэйтэн идэтэ. Тынны уунан сирэйни сууна-аһаан, сыныаммыка дым бу-уаччы. Билигин дүүһурунай хирург Рев Алексее-вич кэлэр эрэ дьэлиэвэ. Остүбөһи, бүтүн бүтэни-тэйни дин санаата. Түөһүн иһинэ астыным дьикти сүүрэн буолан сайан ааста. Бу сырныга баһас дой-дугутар, адалаах аятыгэр тахсан сытыада. Сарсыар-да айым күөрчэх сизэ, убаһа этин туустуу-туустуу ылаһына. Убайын уолаттарымын быларыын отут сааһыгар бэлэхтээбит пластыковой хайыбарда-рыһан хатааһылыа. Элэмээсини келүһүн чугастааһы күөлэргэ Бүөтүччээн обоньордуун куйууруо. Ий-дээх адала төһө эрэ үөрөллөр.

—Василий Васильевич, бүтүн билиэ кнэһэ бу-улуохтаах этэ дин, — операционнай сизэстэ Наталья Артемовна кириэн кэллэ.

—Баар, баар. Холодильнигы аһыг эрэ. Потруди-тес, — хирург көрүдүөстүк эппиэттээтэ.

Сотору дүүһурунай сизэстэ Тания кириэн, хаалба-һылаах, пирожнайдаах остуол тартылар. Наташа хо-лодильниктан икки шампанскайы ороон таһаарда.

—Ох, мии сөбүлүүр композицияны остуолга тах-сыбыттар! Дээ, бу отлусник! Искэ хаалыа суох уолчааныгы! — Аны Рев Алексеевич баһаарыйан кириэ.

—Дьоммут этэтигэлэр. Чөйүг, адыска диэри оло-ро түһүбүт. Адыстан Тания укуолугар барар, тух да буолбатар. көмөлөһүлүө этэ, чөйүг. — Наташа палаталартан кириэн үгэһинэн дыһаһан барда. Төр-дүн күү-дэаа буолан остуол тула олордугар. Рев Алексеевич шампанскай бүөгүн үөрүһэх баһаарытк «пас» тыннарда.

—Дээ, күн дин, дождоттоор! — Василий платогун ылан сүүһүн сотуһна.

—Чөйүг, Васябыт дойдугутар тахсан дуоһуа сым-наанарын туһугар!

Бу түгэиңгэ телефон өрүһүспүтүү тырыллы түс-тэ. Василий Васильевич чугасты тургууһаны хар-баһы ыла.

—Алло, хирургической истэр, — киһи күлүм ал-лайбыт сирэйэ ботчумуран хаалла.

—Реанимацияны бэлэмнээт. Түргэниң!

—Тания, Андрей Петровичи булан адала орус.

Улаханник сүпсүгүрбөккэ, үөрүһэх хамсаанынни операционка бэлэмнэнилэр. Наһылалаах ыарыһа-бы адалыларыгар даһасытынан реанимация араһа Андрей Петрович сүүрэн таһыста. Иккис операцион-най сизэстэ Иванова Аня сонун уста-уста ордина-торскайга ааста.

Иван Иванович манан халааттаах алта киһи ыа-рыһады илдэ операционнайга кириэн хаалдыттарын көрдө. Эмиска чуңкунуур чуңкуну буола түстэ. Өлүү аанын өгөһүт киһини хостуу тардан таһаарар саха пьургун уолаттарын, республикада эрэ буолбакка, бүтүн Россияда билибит врачтары көрө, ады уос-куйа быһымытыда. Бастагы этөсүө түһэн табахтаа-та. Көһүттэххэ бириэмэ уһуһуон. Иван Иванович уоскуйа сатаан, төттөрү-таары хаамытадым сырытта. Уола бүтүн Төгүртэн дэриэбинэтигэр куоракка ки-риэхтээх этэ... Обобун түгүн ылаары сизитлэр буол-ла? Ийэтэ милицияда эрийдэ ийи.

Уон икки чугаһыгар Иван Иванович дьэитигэр те-лефоннаата.

—Сережаны быһахтаабыт киһини (ийэтэ уонна куораттаагы таһаарыстара Сэргэлэни ити курдук ааттылаллар) Бастэһтэн туппуттар курдук. Сону-гар хаан бөтүнэлэрэ бааллар үһү, ол аналыйы уонна массынада таммалаабыт хаан аналыйы төг-нээн көрүөхтүт диэтлэр. Чэ, сотору эмнэ эрийээр, — диэтэ нэргэнэ Лира Семеновна кэпсэтэн бүтүл-лэригэр.

Кэмпэ-кэпсэс биир саһана операционнай аана дээ тэлэллэ түстэ. Бастаан муннэ эрэ көстөр тына тууна бэрэбээскилээбит Сэргэлэни төлөөсүө ан-һан таһаардылар. Киһи кэнииттэн илтибит кө-рүгнээх врачтар тахсаталаатылар.

Аня Иванова быдан үйэһэ уода тахсан, сып-сылаас курас амтаннамыт фувердаах шампанскайтан иһэн көрөн баран, аһаарытан төттөрү уурда. Графинтан уу куттай, биир тыннынан ыһырыктаата. Эр дьон тулааһаһыан көрүдүөргэ хаамытадым сымдыар Иван Ивановичи киллэрдилэр. Бары саһата суох олоорбохтообуттарын кэниэ Рев Алексеевич ситарета уматта-уматта кэпсэтинни садалаата.

—Уолбут үчүгэй сүрэхтээх, күүстээх организм-наах киһи эбит. Итиччэ элбэх хаанын сүтэрэн ба-ран...

—Андрей Петрович маладьыастаата, — Аня реани-мация отделын санидиссэй Игнатьев диэки мах-тамыгыты көрдө.

—Ным, ным, донорбут саппаһа элбэх буолан адыраата, — Андрей Петрович бикитин даһаны уоску-

һа ланк кэһиэхтээх куолаһынан эппиэттээтэ. Бу ха-чаайы таһаалаах, адыһах саһалаах хара бараан уолу медицина эйгэтигэр олус ыткытылалар. Киһи үлэ-тин үрдүктүк сыналааччыларынан хирурдар буол-лаллар. «Игнатьев баар буоллаһына илибит-атах-ныт ордук барар», — диэтчилэр. Кырдым даһаны, Игнатьев реанимациятыгар кэники үс сылга смаль-пель аһытар киһи өлө илик этэ. Таһаара-симэһэрэ боростуойуһан, тыла-оһа сэмэйинэн Андрей Петро-вич өлүөр дьон болдомтотун сөтүө тардыбат буола-ра. Салалта даһаны киһиэхэ сөптөөх сыһаны бэр-бэтэ — бөһүлөрө ылдыһыбат, доруобай буоллахтара, Быһыл күһүн Новосибирскайга сүрээһи эһитир киһи-гэ үс ый станковикада сымдыан Игнатьев олус үр-дүн сыһаны ылбыта. Онно хааллара сатаабыттар, Андрей бэйэтин идэтигэр дьирин билигин сэргэ ки-һи туругун уратытык, курдаттым билэр интуиция-лаах этэ.

—Обом туруга хайдах буолуодой? — Иван Ивано-вич тулуйа сатаан баран, долгуһарыттан хонсуо буолан иһиллэр куолаһынан ыйытар.

—Ыларыһах олобор аны куттал суох дин этнэххэ сөп. Голосовой хайдах буолар. Баһылай оноро са-таата, сатаммыт буолуон сөп этэ, — Рев Алексеевич ситарета буруотун өрө үрө-үрө холкутук эппиэттир.

—Мындырдым сатаабыт. Баһа өһөрүн саһана холкутук, чуолнайдым саһара сатаан, голосовойун эрчийэн, чөлүгэр түһэриэн наада. Дьолго, кыратык таарыһтарбыт, — Василий Васильевич унаарыткы кө-рөн кэбиһэр.

—Түүн ыраатта, — Наташа аһадын саба туттан сы-һааһырдан ылар. — Сара Шергина «ыарыйдым, сол-буй» диэбитин сөбүлэһэн кэбиспитим даһаны, олус сымлайдым. Мантан түүн тулуйуом суох. Анеһа, сымлай, бу түүн турар иһигиң?

—Турар иһигиң.

—Чэ, очковуна, ханна эрэ утуйан ылымһыбын. Бачча түүн хайдах дьэлиэхпиниң? Арба даһаны, палаталарга биир да кэлэн эмнэстэ суох дин?

—Дойдоттоор, аны байан турабыт. Түүн-күгүс сым-дыарытыгар суоппардаах «Жигули» биэрдилэр. Ва-ся, эн хайыгың? — Рев Алексеевич астымытыты саһарда.

—Мик салтын сии таарыйа сатыллыкам. Дьэһи да чугас.

Иван Иванович аһаар туус амтана билиһи, Си-билиһи өлөн эрэр киһини өрүһүйэн тахсаат, уһу-луччулааһы өгөрбөтөх курдук, муус холкутук кү-нээһилэрин кэпсэтэ олоорор бу дьомтон олус долгу-һан кэллэ. Дууһатыгар халыйан кирибит сүткэн-нээх махталын тыһыан кыһаан этэр кыада суох буолан хараһы уута бычалыйаң таһыста.

х х х

—А-а-а, — Драч ыарытыттан ыгыраван ыла. Аата, ыарытыт, аата, сорун! Били очумек сыһа-аһы таһаарыт эбит дуу. Ол иһин ыарыта бэрдэ, хачыгыр тына түспүтэ. Аны сирэйни быһа түһэн кэбистэ. Чэ, ол эрээри өлөр иһи... Массынатын бэрт үчүгэйдик ытан куйаарда турда дин. Ама, өлүө суода дуо, ыстаал быһах киһи моонһуун хоп-потого буолуо дуо? Вэйи, ити хайдах тутта морбой-бокко баран хаалла? Оо, абакнам! Суол хаалларда. Аны киһини көрдүүр айдааныгар түһөхтэрэ. Дьы-лааны нуучча милициялар ылаалара буоллар, олус хасыһа суох этилэр. Чэ, кэбис, бу хара кырыһтаах дойдуттан түрэгиник төскиттээххэ сатаныһы.

Драч айан суолуттан от-мас гнэйэр трактор суол-угар туораан тахсыбыта. Бэргэһитин хаарга эли-питэ. Курткатын устан ылан чигитэ аалан бырда-галаабыт хааны нэстүбөт олоорбута уонна бэргэһи-тин аттыгар бырахтыта. Санныгар иһинэ сымды-быт спортивнай суумкатыттан күөх куртканы, ба-һыны бэргэһини таһааран кэппитэ. Нэһилэ содо-ронноон суолга тахсан, куораттыр массынада иһитин ууммута.

х х х

Арбаала бүтүн эбит саһана уһугуһна. Төбөтө маһастаах уулуу дьыл-дьылыннаас, күөмэйэ хаппыт тириң курдук буолбут. Остуол аныгар сытар бы-тыллылар ылан көрүтэлээбитэ — нэһилэ иһитин-үстүү таммах түһэр. Төбөнү абырах-танар иһин, аата баһаһа иһити суотайы-өһин хаалларыһах баар эбит. Чэ, ол эрээри ордорумматада үчүтэй дуу? «Собуоттанан» хаалай баран эмнэ бөһүлэһи төттөрү саһыраан киридаһи даһаны кирирдээх киһи. Арбаала сон-һуһан ыла, бөлүүрүөскэ уматыһна.

Баһаһа дуоһаардаах маһаны ааһсан, үүтэһи-

гэр сытан ону «сууһубута». Хата, иһи даһаны кэ-лэн тыппатах. Дьолго, харчыта барыта баарга дылы. Арбаала бүтүн куоранна кириэн үчүгэй та-һас-сап атылаһан, киһи-хара буолар былааннаах; иһигэр ыһым тынан бөбөйдий сымдыар кичэмэ са-һаалаах. Аппа уһуор олбуордаах дьэлиэх бу кү-һүгүтүтэн билсэр отдообо дьахтардаах. Бу сырны-тыгар тийһэн быһаарсыктаах, Оһон сэрэгх содус-тун сыртытар. Бастаан биир өһит боростуой гости-ницада түһүөдэ. Сарсын куораты кэрийэн, таһас-сап атылаһан, баһанытанан баран Надятыгар тийнээ...

Арбаала санаатыттан сэргэһиһэн туран сирэйни сууһна. Чэи сылыттан аһаабыта буолат, таһаһып элээмэтин таһнан, суумкатын бэриһэн баран, нууччалар үгэстэринэн оһоро түстэ. Эргим-ургуһ көрүмүтэ — таһас-сап да буорайахтаабыт эбит. Үһүрүүн бөһүлэһи кири сымдыан адалаатар бэр-гэһитин ханна сүтэрдэ буолла? Хата, тоһон хаал-батах. Билэр тракторист уолуттан эргэ баата бэргэһини уларсан тахсыбыта.

Соруһтаах арай ойон турда, тахсарыгар үүтэ-һин күлүүһүнэн хатаата, эһитин маһынан батта-та. Ыллык суолунан быһа түһэн, от твэйэр суол-га таһыста. Бу суолунан сэттэ биэрэстэни хаамты-һына куораттыр суолга тахсыктаах. Айан мас-сынаата дэлэй иһи, нууччалар ылаахтара дин са-һаата. Күн иһаһэрэн борук-сорук буолан эрэр эбит. Арбаала чэбдик салтыһа тахсан хааман, гэ-ниһэн төбөтүн маһыта ааста. Испэһкэ-аһаабакка илэ өһүөн сымдыар эмнэ да үчүгэй ээ дин са-һаата. Ону баара иһэр бада өрө көһмөстөн, тэһэ аалан тулуппанна сордуур. Тугун эрэ тийибэт, кы-һаһана сымдыар буолаһын. Оттон иһаһаһи...

Арбаала санаатыгар аралдьыһан куорат суолу-гар мкс чугаһаабытын билбэһкэ да хаалла. Тийт-төр быһастарынан массыналар тигиһиһэн аасыт-тарыттан өйдөөтө. Арай суол кытытыгар сон сы-тара көһүһнэ. Аттыгар бэргэһэ хараарар. Ылаһ көрбүтэ — хараһа өһнөөх саһатын куртка, сэмэх баһаһы бэргэһэ буолан биэрдилэр. Төдө быраһан кэбиспит буоллахтарай? Эргим-ургуһ нөрдө. Ким да суохха дылы. Аттыһаады чөгөчөх хаарын тэ-бөөн, онно булумһу курткатын быраһан баран, үрдүгэр оһорон надылчы табахтаата. Ким да биллибэтэ. Киһи бу таһаһы туһаннаһына са-һаныһы. Ама, мангык кэбисһэн сарсын маһаһы кэрийиэ дуо? «Ээ, чэ, нуучча дьонно этэллэриһиң, «куһаһанык сытарм ылымна». Арбаала «кырды-һын» бэрт кэбэһэһи таһаарыһан, суобаһын кытта «уопсай тылы» түргэниһи булла. Кэтэ сымдыар нэһигиһи устан төһүгүрэккэ иһлэ бырахта. Иһаһи-һи хаалбыт били тракторист уолуттан ылбыт «таннист бэргэһэтэ» дэнэр таһаһын мугуһа ыһаа-та. Булумһу таһастарын кэппитигэр төдө эрэ этэ тыһыһытаһан ыла. Арбаала суол устун уһуһуһу хаамта. Суоппардар, эһи, ылбаттара, өһүрбүттэрэ сүүһи! Иһигиһи иһиһаһа холооботторо наһаалаһи иһэр. Уһуһуһу хааман сылаһа быһаһыһыда. Бэ-тээх төһө хаалла буолла? Чугаһаата иһи. Утары массына фарата сандааран иһэрэ көһүһнэ. Төдө эрэ иһиһаһа тохтоото. Иһиттэн иһиһи миһиһи формалаах иһиһи ойон тахсаннар киһиһи тарачы тутан ыллылар. Быһаарсан көрөөрү гыһыһы са-һаардыһаһа, окумалыттан ытарчалы харбаһа массынада симтиһэр.

х х х

Сэргэлэни Даһаһааран, өлбөт өлбөт курдук, түр-гэһиһи үтүөрөн, баһыһа иһигэр көһүл сымдыар буолла. Куһаһана дин — өссө да турууһаһан аһыһа, дьону кытта суругуһан кэпсэтэр.

Холубуһаһа ирдэбил үлэһиттэра врачтан көһүл-лэһэн Арбааланы травматологическайга адала сы-рыттылар. Киһилэр бары көһнөрү таһастахтара. Дознаһиһа анаһа хос босхолоһ биэрдилэр. Сэргэлэһи иһигэр били киһиһи өлөрө саһаабыт иһи таһаһын кэһэн, өлөрдүү сымлайбыт көрүһнээх бу-катын аһы иһиһи оһорор. Иһиһиһи утарыта көрһөн ыллылар. Сэргэлэһи иһитиниһи туора саһыһы ба-һаан «аһы» дин биллэрдэ. Суругуһан эмнэ ыл-лылар. Алһас тутуһан кэлбөт киһи тахсаары ту-ран.

—Баһыһа, Мин Потлен Александр, Георгиевич диэмниң. Тумуллаах дэриэбинэтигэр мас нэрдээ-һиһиң. Ваһар, көрүөхүңүт, — дин-дин нэрдээх кыта-лах иһыһи туттарда.

Ис дьылаһа отделын үлэһиттэра бу киһиһа арал-дьыһан дьыһнээх буруйдааһы туппаһа хааллы-лар. Драч суола мэлһидэ. Бу сырныга Сэргэлэһи Даһаһааран чачы кыһаар иһиһи буолан, бүтүн онһуулаһыттан эһитэ дуу, тыһыһаһа ордон дьо-нуһа төһүһнэ. Оттон Левонтий Драч өлүү баһата буолан эһиһи ким эһит моонһуһа эһиһа түһэ-ри элбэх дьонго булһуһан кириһи хаалла.

